TA'LIM TRANSFORMATSIYASI JARAYONINING FALSAFIY ASOSLARI

Rajabov Ilxom Mustafoyevich
"Navoiy kon-metallurgiya kombinati" Aksiyadorlik jamiyati Markaziy kon boshqarmasi
BuxDPI

Annotatsiya. *Mazkur tezisda zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy, texnologik va aksiologik o'zgarishlar sharoitida ta'lim transformatsiyasining falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Transformatsiya ta'lim tizimining faqat tashkiliy yoki texnologik yangilanishi emas, balki uning maqsadi, mazmuni, qadriyatlari va inson haqidagi tasavvurlarining sifat jihatdan o'zgarishi sifatida talqin etiladi. Inson markazli rivojlanish, kommunikativ faoliyat, pragmatizm, aksiologik yondashuv hamda sinergetika g'oyalari asosida ta'lim, shaxs va jamiyat o'rtasidagi dialektik bog'liqlik ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *ta'lim transformatsiyasi, falsafiy asos, inson kapitali, aksiologik yondashuv, raqamli ta'lim, kreativ tafakkur, kommunikativ faoliyat, sinergetika.*

Abstract. *This thesis examines the philosophical foundations of educational transformation amid the social, technological, and axiological changes of contemporary society. Transformation is interpreted not merely as an organizational or technological modernization of education, but as a qualitative change in its aims, content, values, and understanding of the human person. Drawing on human-centered development, communicative action, pragmatism, the axiological approach, and synergetics, the study reveals the dialectical relationship between education, the individual, and society.*

Keywords: *educational transformation, philosophical foundations, human capital, axiological approach, digital education, creative thinking, communicative action, synergetics.*

KIRISH

XXI asrda globallashuv, raqamli iqtisodiyot, sun'iy intellekt va axborot oqimlarining jadallashuvi jamiyatning barcha sohalari qatori ta'limning maqsadi

va mazmunini ham qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. An’anaviy ta’lim modelining bilimni tayyor shaklda uzatishga asoslangan tamoyillari tez o‘zgarayotgan mehnat bozori hamda insonning uzluksiz rivojlanish ehtiyojlarini to‘liq qondira olmaydi. Shu sababli ta’lim transformatsiyasi masalasi pedagogik yoki texnologik muammo doirasidan chiqib, inson, jamiyat, qadriyat va taraqqiyot o‘rtasidagi munosabatlarni qamrab oluvchi falsafiy muammoga aylanmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ta’limdagi yangilanishlar faqat yangi texnik vositalarni joriy etish bilan cheklanmaydi. Ular shaxsning bilish faoliyati, ijtimoiy mas’uliyati, ma’naviy qiyofasi va ijodkorlik salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan yaxlit konsepsiyani talab qiladi. Bunda ta’lim inson kapitalini shakllantiruvchi strategik institut, madaniy tajribani avloddan avlodga uzatuvchi mexanizm hamda jamiyatning o‘zini o‘zi yangilash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotning maqsadi ta’lim transformatsiyasining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ochib berish, uning mazmuniy, texnologik va qadriyatli yo‘nalishlarini aniqlash hamda inson markazli taraqqiyotdagi ahamiyatini asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishishda dialektik, tizimli, aksiologik, qiyosiy va sinergetik yondashuvlardan foydalanildi. Mazkur yondashuvlar ta’limni alohida institut sifatida emas, balki shaxs, davlat, madaniyat va mehnat bozori bilan uzviy aloqada rivojlanuvchi ochiq ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida ta’lim sifatini oshirish, zamonaviy bilim va kasbiy ko‘nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan hamda ma’naviy mas’uliyatli yoshlarni tarbiyalash ustuvor vazifaga aylangan. Shu nuqtayi nazardan, ta’lim transformatsiyasining falsafiy asoslarini tadqiq etish amalga oshirilayotgan islohotlarning insonparvarlik mazmunini anglash, raqamlashtirish bilan milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘rtasidagi muvozanatni belgilash hamda kelajak ta’limining konseptual yo‘nalishlarini aniqlashga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Zamonaviy davrda insoniyat taraqqiyoti tobora murakkablashib borar ekan, ta’lim tizimi ham ijtimoiy jarayonlarning eng dinamik sohasi sifatida yangilanishni talab qilmoqda. “Transformatsiya” atamasi (lot. *transformatio* – o‘zgarish, shakl almashtirish) falsafiy nuqtayi nazardan mavjud tizimning sifat jihatdan yangilanishini, uning mohiyatida yangi mazmun paydo bo‘lishini anglatadi[63].

[63] Aristotle. *Metaphysics.* – Oxford University Press, 1998.

Shunday ekan, ta’lim transformatsiyasi – bu ta’lim tizimining ijtimoiy-falsafiy asoslarini, maqsad va mazmunini yangi sharoitlarga moslashtirish jarayonidir. J. Habermas fikricha, “jamiyat taraqqiyoti madaniyat va kommunikatsiya tizimlarining o‘zaro muvozanatida namoyon bo‘ladi”[64]. Shu jihatdan, ta’lim transformatsiyasi – bu nafaqat texnologik yangilanish, balki madaniy va aksiologik o‘zgarishlar jarayonidir.

Globalizatsiya, raqamli iqtisodiyot, sun’iy intellekt, va madaniy pluralizm sharoitida ta’limning vazifasi faqat bilim berish emas, balki insonni o‘zini anglash va ijtimoiy mas’uliyatni his etishga yo‘naltirishdan iborat bo‘lib qolmoqda. Bu fikrni amerikalik pragmatist J. Dewey ham ilgari surgan edi:

“Ta’lim — bu hayot uchun tayyorgarlik emas, balki hayotning o‘zi”[65].

Demak, transformatsion ta’lim shaxsni o‘z hayotini ongli tarzda boshqaruvchi, ijtimoiy faol, ma’naviy jihatdan yetuk inson sifatida shakllantirishga qaratilgan tizimdir.

Falsafada ijtimoiy determinizm tushunchasi jamiyatdagi o‘zgarishlarning ijtimoiy-iqtisodiy omillarga bog‘liqligini bildiradi. Ta’limdagi transformatsiya ham aynan shu asosda kechadi: iqtisodiy modernizatsiya, mehnat bozori talablari, va raqamli muhit ta’lim tizimining shaklini belgilab beradi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim transformatsiyasi jarayoni inson kapitalini rivojlantirish falsafasi bilan uyg‘unlashmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaydi: “Yangi O‘zbekistonning eng muhim boyligi — bu yuksak salohiyatli, bilimli, irodali, vatanparvar yoshlarimizdir. Biz ularni zamonaviy bilim va kasb-hunarlar bilan qurollantirishni eng ustuvor vazifa deb bilamiz”[66].

Demak, ta’lim transformatsiyasining falsafiy mohiyati inson markazli rivojlanish konsepsiyasiga tayanadi. Bu yondashuvda inson — ta’lim tizimining maqsadi ham, vositasi hamdir. Transformatsion ta’lim quyidagi uchta asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi:

Mazmun transformatsiyasi — bilimdan kompetensiyaga o‘tish, amaliy va kreativ tafakkurni rivojlantirish;

Texnologik transformatsiya — raqamli o‘qitish, onlayn ta’lim, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim modellari;

Qadriyatli transformatsiya — ta’limni ma’naviyat, axloq, va mehnatsevarlik qadriyatlari bilan uyg‘unlashtirish.

[64] Habermas J. The Theory of Communicative Action. – Boston: Beacon Press, 1984.
[65] Dewey J. Democracy and Education. – New York: The Macmillan Company, 1916.
[66] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

Ta’lim insonning borliq bilan o‘zaro aloqasining eng faol shaklidir. Hegelning “Ruh fenomenologiyasi”da bayon etilgan “ta’lim – ongning o‘zini anglash jarayonidir” degan g‘oyasi bu masalaga chuqur falsafiy ma’no beradi[67].

Inson ta’lim jarayonida nafaqat bilim oladi, balki o‘zining ijtimoiy mohiyatini shakllantiradi. Shunday ekan, ta’lim va shaxs rivoji o‘rtasidagi munosabat dialektik birlik tamoyiliga asoslanadi – ya’ni, shaxs ta’lim orqali o‘zini yaratadi, ta’lim esa shaxs orqali jamiyatni o‘zgartiradi.

Bu jarayonning mohiyatini M. Scheler quyidagicha ifodalagan: “Inson ta’lim orqali o‘z mohiyatini anglaydi va madaniyatning ijodkoriga aylanadi”[68].

Shaxsning rivojlanishi esa, o‘z navbatida, kasb madaniyati va mehnatsevarlik fazilatlarini shakllantirishning falsafiy poydevorini tashkil etadi. Chunki mehnat, ta’lim va madaniyat – inson mavjudligining uzviy birlikdagi uch qirrali jarayonidir.

Ta’limdagi transformatsion o‘zgarishlar nafaqat texnik, balki ma’naviy-mafkuraviy jarayon hamdir. Chunki har qanday ta’lim tizimi ma’lum bir g‘oya, qadriyat va maqsadga xizmat qiladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida bugun shakllanayotgan konseptual yo‘nalish — bu ma’naviy yangilanish orqali intellektual jamiyatni barpo etish g‘oyasidir. Sh. Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”da bu fikrni quyidagicha ifodalagan: “Biz yoshlarimizni nafaqat bilimli, balki yuksak ma’naviyatli, mehnatsevar va vatanparvar insonlar etib tarbiyalashimiz kerak. Shu bois ta’lim — bu mafkura va ma’naviyatning eng samarali maktabidir”[69].

Falsafiy tahlilda bu yondashuv aksiologik va gumanistik paradigmalarni birlashtiradi. Ta’limning mohiyati shunchaki bilim berishda emas, balki insonda ezgulik, bunyodkorlik va mas’uliyat hissini uyg‘otishda ko‘rinadi.

Habermasning “kommunikativ ong” nazariyasiga ko‘ra, ta’lim insonlar o‘rtasida muloqot orqali ma’naviy kelishuvni shakllantiruvchi ijtimoiy maydondir [70] . Demak, ta’lim transformatsiyasi jarayonida axborot texnologiyalarini emas, balki insoniy qadriyatlarni markazga qo‘yish muhim falsafiy tamoyildir.

Zamonaviy falsafiy yondashuvlardan biri bo‘lgan sinergetika (G. Xaken, I. Prigojin) ta’lim tizimini ochiq, o‘zini o‘zi tashkil etuvchi tizim sifatida ko‘radi.

[67] Hegel G.W.F. Phenomenology of Spirit. – Oxford: Clarendon Press, 1977.
[68] Scheler M. The Human Place in the Cosmos. – Northwestern University Press, 2009.
[69] Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlisga Murojaatnoma. – 2023-yil, 20-dekabr.
[70] Habermas J. Moral Consciousness and Communicative Action. – MIT Press, 1990.

Ya’ni, ta’lim tizimi jamiyatdagi o‘zgarishlarga moslashib, yangi tartib va barqarorlikni o‘z ichida hosil qiladi[71].

Bu nuqtayi nazardan, ta’lim transformatsiyasi — bu ijtimoiy tizimning o‘zini o‘zi yangilash mexanizmidir. U o‘qituvchi, talaba, davlat siyosati va madaniy qadriyatlar o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sir natijasida vujudga keladi.

Umumiy qilib aytganda, ta’lim transformatsiyasi:

inson kapitalining sifatini oshiradi;

ijtimoiy ongni yangilaydi;

madaniy barqarorlik va ma’naviy uyg‘unlikni ta’minlaydi.

Natijada, transformatsion ta’lim falsafasi insonni “iste’molchi emas, yaratuvchi subyekt” sifatida tarbiyalashni o‘zining bosh maqsadi sifatida belgilaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
3. Hegel G.W.F. Phenomenology of Spirit. – Oxford: Clarendon Press, 1977.
4. Aristotle. Metaphysics. – Oxford University Press, 1998.
5. Habermas J. The Theory of Communicative Action. – Boston: Beacon Press, 1984.
6. Dewey J. Democracy and Education. – New York: The Macmillan Company, 1916.
7. Hegel G.W.F. Phenomenology of Spirit. – Oxford: Clarendon Press, 1977.
8. Scheler M. The Human Place in the Cosmos. – Northwestern University Press, 2009.
9. Prigogine I., Stengers I. Order out of Chaos: Man’s New Dialogue with Nature. – New York: Bantam Books, 1984.

[71] Prigogine I., Stengers I. Order out of Chaos: Man’s New Dialogue with Nature. – New York: Bantam Books, 1984.